

да посочим участието на Валери Петров и Божидар Божилов, Иван Давидков и Банчо Банов, Вълчо Раковски и Никола Инджов, Йордан Милев и др.“

Синтерес беше изслушан и докладът на Бернард Мунтян, посветен на най-крупното преводаческо дело у нас през изминалата година — пълното издание на съчиненията на В. И. Ленин в 55 тома. Интерес представляваха и докладите „Проблеми на филмовия превод“ от Иванка Васева, „Постижения и проблеми на устния превод“ от Никола Найденов, „Преводи на актуална обществено-политическа литература“ от Иван Недев и др.

Заклучително слово при закриването на годишния преглед за преводна продукция през 1983 г. произнесе председателят на СПБ Леда Милева. Тя даде израз на общото задоволство от задълбочения анализ, от творческото неспокойствие на майсторите на българския превод.

Литературна мисъл

РУСКА И СЪВЕТСКА ПРЕВОДНА ПРОЗА — 1983 г.

СТЕФАН КОЛАРОВ

1.

За нашата национална култура вековната и нерушима дружба между България и Съветския съюз има дълбок, основополагащ смисъл, тя е високо, трайно измерение на съвременното ни развитие. И в многолетната борба за освобождение, и в грандиозния революционен двубой на епохата тази братска дружба е имала винаги ръководно значение. Тя е израз на огромната любов на българина към Русия, която още Петко Р. Славейков и Иван Вазов възпяха със съкровена сила. Какъв чист и светъл възторг изпълва поетовите думи:

Русия! Колко ни плени
туй име свято, родно, мило!

Както в народното поверие за вграждането на най-милото в основите на бъдещия строеж творците ни влагаха в темелите на литературата и изкуството обичта и признателността към дядо Иван. И нашата ненаписана история на българската преводаческа култура несъмнено тръгва от дълбоката връзка между двата славянски народа, от онзи възрожденски пистет на неуморните ни духовни дейци, които приготвяха или превеждаха книги и други произведения от руски език. Отношението към Русия, а след това и към Съветския съюз с годините се превърна във висока изпитана мярка и за духовния ръст, и за общественото призвание на всеки творец.

Великото слово на Пушкин и Лермонтов, на Толстой и Достоевски, на Маяковски и Шолохов прониква силно и властно у нас с прогресивните идеи, с могъщата вълна на революцията, с безсмъртните образи и оплодява художествените търсения, дава мощен тласък на идейно-естетическото ни развитие, на всички обновителни процеси, съпътствуващи мащабните исторически промени. Именно в Одеса, макар и изгнаник, Вазов започва да пише книгата на своя живот — „Под игото“, след като е пребивавал в Москва и Петербург и е почувствувал закрилата на братската десница. Големите ни поети и писатели не само са следили руския културен живот, водещите литературни явления, но и са проявявали ярък преводачески усет, сами често са превеждали значими творби, които са ставали трайно достойние, оплодявали са умовете, вдъхновявали са бъдещи търсения.

През 20-те години, веднага след победата на Великия октомври, новата съветска поезия намира своите възторжени почитатели у нас чрез преводите на неспокойния и пламенен Гео Милев, който превежда творби от Блок и Маяковски, рецензира статията на Брюсов „Руската поезия —

вчера, днес и утре“, сам усвоява уроците на тези певци на революцията, за да ги покаже блестящо в безсмъртната си поема „Септември“. Геомилевия ентусиазъм и пример възприеха творците от партийно-революционния литературен фронт, които по страниците на прогресивните издания и в отделни книги представиха редица от водещите произведения на съветската литература, създадени от Горки, Ал. Толстой, Шолохов, Еренбург, Фадеев, Илф и Петров и много други, като повечето от преводачите бяха най-добрите ни автори: Г. Караславов, Л. Стоянов, Г. Балкалов. . . В тези години на засилващ се терор и цензура Христо Радевски подготви известната си „Антология на съвременната руска поезия“.

Преждеждането на руската и на съветската литература през всеки исторически период отразява и водещите обществени настроения, изпълнява както културно-естетическа, така и гражданско-революционна задача и това е изградило здравата традиция при представянето на литературата на великата страна на български. Това здраво, единно начало остава водещо и досега. Нещо повече, в контекста на съвременното ни социалистическо развитие то отразява единството на нашите народи, тяхната обща цел. Затова преводите от руски език и от езиките на другите народи на Съветския съюз засягат един много по-широк спектър от идейно-художествени въпроси, свързани са с основните тенденции на културното ни развитие, на социалистическата същност на днешната ни литература.

Литературата, която е била винаги силна и здрава кърма на духовно-естетическите ни усилия, разширявала е хоризонтите на нашата творческа мисъл и днес играе първенствуваша роля в съвременните развойни процеси. Това е наше драгоценно завоевание, позиция, от която може и трябва да се върви напред и само напред. Проблемите на взаимното влияние и сътрудничество имат широк обществено-идеологически обхват и ми се струва, че той още не е достатъчно изследван, че се нуждае от задълбочено и проникновено анализиране. Както до Девети септември 1944 г., така и през изтеклите четири десетилетия завоеванията на руската и съветската литература, близките срещи и разговори със съветските писатели, преводите на стотици произведения определиха редица плодотворни моменти, намериха израз в сериозни творчески търсения и завоевания. Бих посочил само влиянието на някогашната млада съветска поезия и нейните известни представители — Евтушенко, Вознесенски, Рождественски и др. върху нашето така наречено „априлско поколение“ в лириката или силната „селска проза“ от 70-те години и редица нейни проблеми, които проникнаха и в нашата съвременна белетристика.

Усилията и талантът на десетки преводачи трасираха големите и сериозни успехи при представянето на многонационалната съветска литература. Натрупаният опит е изстрадан, в него са отразени и упоритото, задълбочено проучване, системното вникване в процесите на творческото развитие и мъчаливият, безшумен многолетен труд — израз на творческа всеотдайност, на безмерна обич, на комунистическо дръзновение. Стотици автори и произведения отдавна са станали близки на нашите читатели и всяко ново поколение по своему открива и ще открива идеите и художествените ценности, сътворени от първомайсторите на съветската литература. Последните десетина години отразяват необикновен ръст на превода у нас. Много от нашите издателства положиха похвални усилия за по-пълното представяне на известни и неизвестни творци, на нашумели заглавия или ръкописи от древността. Наред с книгите от социалистическите страни десетки са произведенията и от литератури, които доточера бяха съвсем непознати за нас. И с гордост можем да заявим, че за целия този издателски разцвет, за големите открития и завоевания в него водеща роля изигра съветската литература, културната политика и опитът на съветското книгоиздаване. Съветската книга у нас има траен, неизменен авторитет — и в превод, и в оригинал. Внасянето на книги на руски език не намали интереса и към книгите, които се превеждат.

Литературата на великата социалистическа страна съхрани своя народностен патос, в борбата за един нов свят тя утвърждава водещата съвременна личност, нейния комунистически идеал. Нейното социалистическореалистично новаторство, стилово и жанровото богатство, завладяващите образи и събития, претворени с майсторство, могъщите ѝ идеи определиха чистото ѝ място в световния литературен процес. Изграждането на човека-строител, формирането на неговата нравственост и духовна сила, творческото му дръзновение в сложния път на развитие очертават широкия проблемно-тематичен кръг, стимулират оригинални търсения и решения. Това несъмнено определя постоянния интерес към съветските автори у нас и в чужбина.

В нашата преводна продукция през миналата 1983 г. значителен дял се пада на книгите, преведени от руски език или от езици на други народи на Съветския съюз. В прозата броят е повече от 80. Този факт свидетелства красноречиво за сериозното внимание и грижа на Съюза на преводачите в България, на издателствата и редакциите постоянно да се обогатява подборът от съветски книги, да се търсят произведенията, отразяващи новите тенденции в литературата, да се запознава нашият читател с все още малко познати автори от миналото и съвременността. Веднага прави впечатление, че по традиция се търси разумно съчетаване на класиката със съвременните литературни постижения, като през годината водеща е останала линията да се дава пресвес на повече днешни писатели, на повече нови имена и заглавия. Заедно с титана на руската и световната литература Ф. М. Достоевски, с майстори на словото като Ал. Блок, М. Булгаков, Ал. Толстой и др. са представени за първи път у нас автори като Иван Катаев и Лариса Рейснер или нашумелите със своите зрели творчески завоевания Василий Шукшин, Юрий Трифонов, Евгений Евтушенко, Валентин Распутин, Виктор Астафьев и др. Засилващият се интерес към криминално-приключенското четиво за кратко време е вдъхновил издаването на три книги от братята Аркадий и Георгий Вайнер и е определил тяхната популярност. Това е горе-долу рамката, която очертава една издателска година на руска и съветска проза.

Излизането на поредното издание на съчиненията на Достоевски е несъмнено значително постижение. Нашето книгоиздаване има богат опит при представянето на изтъкнати писатели с избрани творби или събрани съчинения — и български, и чужди. Хубаво е, че напоследък авторитетно издателство като „Народна култура“ възстановява тази практика все по-уверено, и то със солиден съвременен критерий, с богат поглед към значителните явления. Тази засилваща се тенденция отразява и порасналите преводачески възможности, тя се гради върху изваята на солиден отряд от добре подготвени преводачи. Но наложително е да се преодолее старата съществена слабост — един автор да бъде превеждан от многоброен екип, или при съставянето на сборници и антологии да се превежда на „парче“. Например първият том на Достоевски е преведен от 5 души, четвъртият — от 4 души. Или двутомникът на Распутин е преведен от 4 души, сборникът „Съветски песни“ — от 10 души, сборникът „Жива вода“ направо поставя рекорд — има над 20 преводачи, за всеки разказ поотделно. Вярно е, че често се използват готови преводи, невинаги може да се осигури желаният преводач, има и обективни и субективни причини. И все пак наложителна е предварителна не само съставителска, но и преводаческа концепция, преодоляване на механичния подбор на преводите, търсене на стил, на последователност при представянето на едно творческо дело. Когато новото издание ще има представителен характер, то наистина трябва да отговаря на порасналите изисквания, на съвременния вкус, на стилистичното единство.

Пътят от класиката към съвременните произведения преминава през сърцето и всеотдайността на преводача. От неговата култура и талант, от неговата подготовка, отговорност и самовизискателност зависи дали появяването на една книга ще стане празник, или тя ще потъне в издателския делник. Затова въпросът за ролята на съвременното преводаческо майсторство и идейно-естетическата му значимост, за обществено-културните му аспекти става основен. „Какво значи да превеждаш?“ — пита Лев Гинзбург и отговаря: „Да вземаш и да даваш. Да вземаш от други и да даваш от себе си. Преводът е висша степен на литературно безкористие, висша форма на разбиране на чуждия език, чуждата дума, чуждия живот, при което се извършва двойствена метаморфоза: аз ставам ти, ти — аз.“ И друг виден съветски писател — Владимир Солоухин, споделя: „Музиката е написана. Но се оказва, че от диригента зависи нейната трактовка. Аз все търсех — на кого подхожда ролята на диригента в литературата. Може би най-много на преводач от някакъв език. Та нали във вече написания Гьоте, Бърнс, Шели се чувствава преводачът, който също внася свои оттенъци, акценти, свое звучене.“

Явно е, че от активната преводаческа позиция, от яркото обществено мислене и ангажираност, от майсторството зависи нивото на преведените книги, тяхното съвременно въздействие. П р а к т и к а т а е сериозната проверка на много от тези трудни и важни проблеми. Несъмнената висока мярка за нивото на миналогодишния български превод дават томовете на Дос-

тоевски — по-специално нас в случая ни интересуват т. VII и т. VIII. „От целия този необятен космос на Достоевски“, по думите на Т. Ман, двата негови романа „Бесове“ и „Юноша“ са несъмнено сред върховите му завоевания, открояват сложния му идейно-нравствен свят. Преводите им са дело на двама опитни преводачи — Венцел Райчев и Катя Койчева — и може определено да се каже, че те са успешни, вярно отразяват стилистиката на отделната творба, виждат, психологическия анализ, авторските идеи и трактовки. И заедно с това подхождат при предаването на текста е доста различен и той буди сериозен размисъл, налага изводи. В своята рецензия Димитър Кирков се е спръл подробно на търсенията на Райчев и Койчева. В „Бесове“ се налага по-живото експресивно превеждане на текста, по-голямата свобода при боравенето със словото, докато в „Юноша“ внимателно и акуратно се следва изображението на белетриста, запазва се в значителна степен автентичната конструкция на фразата, на белетристичния изказ.

Сред сполуките на Венцел Райчев са някои колоритно, умело поднесени на български фрази, които доказват нюансирания дълбок смисъл, вложен от автора. Например: „Всяка жена, идя к венцу, в этом роде чем-нибудь запасается из мужнины старого. . .“ на български е станало: „Всяка жена, като се омъжва, си туря в пазвата нещичко от миналото срещу мъжа си. . .“ или вмъкването на фразата „държали сте се за ръчичка“ в една от репликите на Пьотр Верховенски към Ставрогин: „На бас се хвашам. . .“, че цялата нощ сте седели на столовете, държали сте се за ръчичка и сте си изгубили времето в спорове за нещо много благородно и изискано. . .“ Наред с положителните усилия на преводача постепенно изпъкват и някои слабости, които се нуждаят от анализ. Когато „кал“ става „хлъзвава кал“, когато произволно се вмъква от Райчев думата „рафт“ или се допускат съкращения, преправят се изреченията в даден абзац, това е опасна амбиция. Гинзбург справедливо е отбелязал: „Дори когато е най-вдъхновен, преводачът трябва да бъде предпазлив, защото инак може да се отдалечи от оригинала, от материята на първоизточника.“ А първоизточникът в случая е Достоевски и никаква волност не може да намери оправдание. Редакторката Н. Чекарлиева е трябвало да забележи този преводачески произвол, както и някои твърде обикнати думи от Райчев като „одеве“, „тутакси“, които имат многократно и на места неуместна употреба — даже има и „рекорди“ — на с. 128 „одеве“ се среща 3 пъти и един път „одевешната треска“, или използването на турцизми като „къоше“, „пешкир“ и т. н.

При Катя Койчева усилията са насочени към чист и ясен превод, към точен словесен изказ. Понякога прекалената вярност към оригинала наистина на български изривава или, както определя Д. Кирков в рецензията си, неутрализира повествованието. Губят се някои по-сложни „интонационни ходове“ (Твардовски). Ще посоча един пример, в който явно личи ненужната описателност, многословието: „Денят беше необикновено ясен; *транспарантът* в стаята на Макар Иванович редовно не се вдигаше през целия ден по нареждане на лекаря; но прозорецът беше притулен не с *транспаранта*, а с перде, така че най-отгоре все пак оставаше открит; това бе сторено, защото старецът се чувствувал потиснат, като не виждал изобщи слънцето с предишния *транспарант*.“ Добросъвестното вникване в текста е оправдано, но буквализмът може да попречи за една по-жива интерпретация, фразата да загуби от своята енергия, да стане интонационно тежка, монотонна.

Забелязах тази съществена слабост и в т. IX на Достоевски с „Братя Карамазови“ в стария познат превод на Димитър Подвързачов и Симеон Андреев. Например при описанието на героите често се налага: „Беше с черни велурени ръкавици. . .“, „Беше облечен с фрак. . .“ „Той беше доста кратък. . .“ и т. н.

Смятам, че в двата разгледани подхода има ценни моменти, които могат да служат като верен ориентир към търсене на нови пътища на съвременния български превод. Те наистина подсказват, че е нужно да се изработи съвременна методология на преводаческото майсторство, да се потърсят по-гъвкави езикови форми, да се разчупят готовите калъпи, в които често се вмъкват автори и произведения. На български език чуждият автор трябва да остане „свободно живеещ в него“. И тук несъмнено опираме до трактовката на отделното произведение, до онова лексикално богатство, с което преводачът разполага. Вярно е забелязал един изтънчат съветски преводач: „Думата в наши дни, както никога по-рано, придоби множество допълнителни значения, смисълът, вложен в нея, прекалено се разрасна.“

Развитието на преводаческото изкуство е свързано и с идейнотематичните предпочитания, с високия художествено-естетически критерий. И по отношение на съветската литература този проблем има своето значение, той съдържа редица специфични черти. Например открит стои въпросът за селективността, с повече възискателност и разбиране трябва да се определят заглавията за превод. Многонационалната литература на великата страна има свои проблеми, които понякога отразяват нейни вътрешни задачи, имат прекалено тесен тематичен диапазон, поради което биха останали чужди за неподготвения читател. Има и издадени книги, в които все още не достига художествено майсторство, далеч са от високото естетическо ниво на съвременния литературен процес. Ето къде също трябва да проличи и солидната подготовка, и всичината в предпочитанията на нашите преводачи, и тяхната отговорност. Крайно наложително е да се преодолее всеядността при подбора — и това е слабост поналоха при представянето на чуждите литератури.

Тенденцията да се превеждат много книги от съветски писатели най-силно изтъква при съвременната тема. Тя е отразена доста широко и в преводите от миналата година. Редица произведения са посветени на социалистическата действителност, на промените в селото и града, на трудовия човек и неспокойните му делници. Завоевание на нашите преводачи от руски език е тяхната оперативност, доброто познаване на автори и произведения, в кратки срокове се превеждат актуални или предизвикали широк отзвук произведения. Даже понякога преводите, направени от публикацията в литературните списания, изпреварват излизането на книгата в Съветския съюз. И през 1983 г. личи търсенето на силния съвременен акцент чрез многобройните заглавия. Бих посочил двутомника на Валентин Распутин, „Безсъница“ от Александър Крон, „Твоята зора“ от Олес Гончар, „Фалшивият Фауст...“ от Маргер Зарин, „Диви плодове“ от Евгений Евтушенко, „Чемширена гора“ от Михаил Анчаров, „Боровинка, зрънце алено“ от Леонид Фролов, сборникът „Съвременни съветски пиеси“ и пиесите на Александър Вампилов — всичките издадени от „Народна култура“, или „Омагьосаната поляна“ от Георгий Семьонов, „Завинаги деветнадесетгодишни. Най-малкият от братята“ от Георгий Бакланов на Партиздат, „Дните на човека“ от Андрей Битов на Издателството на Отечествения фронт, „Вражда“ от Анатолий Иванов, „Бент“ от Виталий Сьомин на издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив, „Нефритовият пояс“ от Анатолий Ким и „Съзвездие „Близнаци“ от Майя Ганина на Партиздат, както и много други.

Безспорен е приносът на издателство „Народна култура“ през миналата година, а и преди това, да утвърждава една стабилна политика при все по-пълното представяне на днешната съветска литература със свой солиден екип от нейни познавачи и преводачи: Симеон Владимиров, Борис Мисирков, Бети Биджерано, Весела Сарандева, Кузман Савов, Иван Пауновски, Иван Цветков, София Бранц и др. Многобройни са успехите и на редица други наши издателства — на Партиздат, на Издателството на Отечествения фронт, на издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив.

Може да се каже, че посочените книги отразяват редица от сполуките на съвременния превод на съветска литература. Стабилен професионализъм, добра школовка, умение да се улови своеобразието на авторския стил, на сюжетната линия, на психологическите реакции изтъква в преводите на Иван Бояджиев („Последен поклон“ от В. Астафиев), на Кузман Савов („Чемширена гора“ от М. Анчаров), на Иванка Васева и Ирина Васева („Съзвездие „Близнаци“ от М. Ганина), на София Бранц („Дните на човека“ от А. Битов), на Недялка Христова („Боровинка, зрънце алено“ от Л. Фролов), на Ирина Донкова („Пътни разкази“ от М. Рошчин) и др. Марта Вladoва добре е уловила изобразителния маниер на Евтушенко в неговия първи роман, почувствувала е полемично-рефлексивния му стил; не ми звучи обаче убедително преводът на заглавието „Диви плодове“, а оригиналното заглавие е много по-изразително: „Ягодните места“. В преводите на новелите на Г. Семьонов Емилия Масларова също е сполучила при сочната фраза със запазването на лиричния рисунок на писателя. Не зная защо тя превежда „Голубой дым“ като „Синкав дим“ или пък оставя доста русизми в текста: „томителни илюзии“, „тъмнозелени гланцови дини“, „капотата на колата“ и т. н.

В двутомника на В. Распутин съставителката Весела Сарандева е включила познатите вече преводи на Б. Мисирков, К. Койчева, Т. Грибнев, като сама значително е подобрила превода

си на „Последен срок“ от изданието през 1976 г. в издателство „Г. Бакалов“ — Варна. Сета много по-стегнато, точно и гъвкаво тя е уловила някои психологически движения, показала е повече находчивост при предаване на самобитното виждане на автора в български превод. Ще посоча само един пример за сполучлива преработка: „Разведряваше се, небето заедно с мъглата се вдигаше все по-нагоре и по-нагоре, човешкият поглед не стигаше сините, губещи се в далечината криволиции, плашеше се от този красив безкрай и търсеше нещо по-близо, на което можеше да спре и да си почине.“

Няколко са книгите, които отразяват развитието на литературата в съюзните републики. Внимание заслужава романът на латвиеца Маргер Зарин „Фалшивият Фауст...“, преведен от руски от Минка Златанова. Това е сложно, многопланово произведение, написано със зряло виждане, с буден обществен размишъл за съдбата на Латвия през 30-те години, когато фашистката идеология и хитлеристкото нашествие вече хвърлят своята кафява сянка над Европа. Подпомогната от автора, и това е положителен момент, преводачката е постигнала търсеното внушение, съхранила е сатирично-гротесковия маниер, ироничния тон. Ето малък цитат: „Неиният сърдечен приятел пиеше разни билки сутрин и вечер, преди и след ядене, мажеше кръста си с мехлеми, киснеше си краката, слагаше си капки в очите и ушите, правеше си инхалации. Преди лягане вземаше омайно биле, а сутрин, щом отвореше очи, гълташе мухи, макар че не се оплакваше от здравето си, спеше като заклан и хъркаше като свиня, зъбите му чак пукаха, когато ги скърцаше насън. Понякога Маргарита направо се плашеше, ала истинската любов повелява да търпиш всички чудачества на своя избранник. Ами че кой ги няма, моля ви се?“

Името на украинца Олес Гончар е познато у нас, повечето от неговите книги са вече преведени и новият му роман „Твоята зора“ продължава неспокойния нравствено-философски размишъл за човека и неговата съдба. Христо Ралев е предал добросъвестно текста, интимната атмосфера; трябвало е да прояви малко по-голяма изобретателност при отделни изрази, които звучат претоварено. Иван Троянски упорито превежда литовски автори — „Когато валише“ от Алфонсас Беляускас и „Малките наши грехове“ от Раймондас Кашаускас. Това е положително, но също така е нужна по-голяма стилистична изисканост при превода, намирането на по-характерни езикови форми, на по-тънка преводаческа инвенция. Това важи и за книгата, преведена от Троянски от руски език — „Човек зад борда“ от К. Станюкович. „Хвойната издържа и на суша“ от Юло Туулик е преведена от естонски от Лилия Величкова непретенциозно. Самата книга въздейства преди всичко с документалната си основа.

Въпросът за превеждането на повече произведения от съветските републики, за подготовката на преводачи от съответните езици е разглеждан многократно, той изпъква и през 1983 г. Като прибавим към няколко посочени заглавия и романа на Нодар Думбадзе „Не се страхувай, мамо“, преведен от руски от Бистра Паскалева, с това списъкът почти се изчерпва. Възможни са някои закъснели корекции в плановите, прехвърляния на заглавия — това често се случва, и все пак наложително е Съюзът на преводачите в България да продължи усилията си за насърчване на млади преводачи, които да изучават езиките на отделните народи на Съветския съюз, да станат истински познавачи на техните литератури.

Проблемите на майсторството, отношението към езика и стила на преводача, преодоляването на редица слабости, свързани с подбор на книгите за превод, с все още непреодоляната всеядност, с припряната лекота на някои самозванци, изпъкват в доста заглавия. Има какво още да се преработва, допълва, прецизира в „Старият ръкопис“ на Леонид Зорин, издателство „Народна култура“, и „Шипка“ от Иван Курчавов, Военно издателство, преводач и на двете книги е Росен Тренков; в „Личният живот на директора“ от Валерий Гайдено, преводач Йордан Караджов, „О, събота“ на Дина Калиновская, преводач София Яневска, както и в сборника „Неразделни мостове“ (експ с добри и няколко несъвсем подготвени преводачи) — и трите книги са издадени от издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив; „Хоризонтът е чист“ от Михаил Глинка, преводач Анастасия Цонева, книгоиздателство „Г. Бакалов“ — Варна; включените в библиотека „Геронка и приключения“ на Военно издателство книги „Вън от играта“ от Алексей Zubov и Леонид Леров, преводач Иван Иванов, и „Детектив по принуда“ от Григорий Глазов, преводач Радка Малинова, и редица други. Верно е, че самите книги не блещат с никакви

по-ярки качества, но скромни са и преводаческите усилия и търсения, долавяме и липса на изработен вкус, предпочитание към даден жанр, към даден стил.

В превода на книгата на Калиновская се срещат изрази като „пикантна писалка с плувкия без бански костюм“ или „очите ѝ бяха слепи от наслада“, „Нима е хвърлила Гриша в хромела на правдивостта?“, „Като паднало от небето, на масата се появи руменото месо с пържени картопки, с пресни краставички“ (от това колоритно определение за „румено“ месо да не помисли никой, че става дума за канибалски страсти на героите), както и множество други неточни фрази: „Голото място около перископа едва забележимо прерастваше в дълъг полегат гръб“, „В гласа на Гриша проскърца укор“, „Защо изплуваше, за да потъне веднага, пак така бавно, в достъпната само на нея морска бездна? Или можеше да даде на двамата мъже сигнал за съпричастност към нейните сурови тайни?“ и т. н.

Явно е, че някои от преведените книги са попаднали в издателските планове без достатъчно сериозна предварителна преценка за техните художествени качества. Например търсенето на криминално-приключенска и научнофантастична литература не оправдава издаването на някои книги от Военно издателство, както и превеждането наведнъж на три книги от братя Вайнер — „Надбягване по вертикала“, издателство „Отечество“, „Лекарство против страх“, издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив, и „Дежурството прието“, издателство „Народна младеж“. С повече изобретателност и въображение е написана „Неугасващи срещи“ от Аркадий и Борис Стругацки, издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив, в която майсторството на авторите-фантасти увлича.

Искам да посоча една хубава находка на издателство „Народна култура“, надявам се, че тя не е случайна — издаването на няколко тематично свързани книги, посветени на сложните и трудни събития от 20-те години, отразяващи преобразованията, започнати от съветската власт, лутанията на интелигенцията в избора на верен път. Тук има и издирване на непопулярни, но силни автори и заглавия, дава се възможност да се постигне по-ярък тематичен акцент, преодолява се случайността в подбора на книгите — пример, който заслужава внимание. В тази група книги са първият роман на Михаил Булгаков „Бялата гвардия“, „Сърце“ от Иван Катаев, „Огненият знак на революцията“ от Лариса Рейснер, „Седмте смъртни греха“ от Марк Еленин, сборникът „Жива вода“, съставен доста прецизно от Иван Пауновски. Тук бих прибавил и по-вестта „Емигранти“ от Алексей Толстой, включена в солидния том „Повести и разкази“ на Партиздат, издаден по случай стогодишнината на писателя (само ще вметна, че при по-добра издателска политика разумно би било по-цялостно и с по-добър вкус да се подберат повестите и разказите, а и публицистиката и да се издадат даже два тома, представящи Ал. Толстой и като майстор на късите белетристични жанрове, така, както направи „Художественная литература“ с два негови тома през 1979 г.).

С изключение на романа на Еленин, който е съвсем нов, даже втората му част не е издадена в книга и в Съветския съюз или може би вече е излязла, останалите книги имат своя сложна история, мъчителна съдба, а нелека е и участта на авторите им. Като излизат на български, те запълват една празнина, дават възможност да се запознаем със самобитната проза на такива даровити творци като Катаев и Рейснер, свързали имената си с ранното развитие на съветската литература, с нейния революционен патос и може да се съжاليا, че смъртта ги изтръгва из творческите редици.

Хубаво е, че тези книги са попаднали на добри преводачи и техните достойнства са защитени добре, макар да откриваме и отделни граповини и неточности в текста. След „Майсторът и Маргарита“ и „Театрален роман“ Лилиана Минкова е превела и „Бялата гвардия“; така обликът на Булгаков за нас се уплътнява, по-ясно се очертава неговият творчески профил. Поддържам схващането, че е най-добре, когато творчеството на един автор се превежда от по-малък брой преводачи, а идеалното е, когато един преводач свърже името си и ако щете живота си с едно голямо име, и това е в традицията на нашата преводаческа история — превеждането на полската поезия винаги ще свързваме с името на Дора Габе, или книгите на Екзюпери с Константин Константинов, а в по-ново време — многотомния Шекспир с Валери Петров. Не търся изчерпателност от примери, а искам отново да наблегна върху този повтарян от години проблем. Последователността на Лилиана Минкова е дала добри резултати, нейният Булгаков в значителна

степен е запазил автентичността си, романът вълнува с острите и парливи проблеми. Не знам поради недоглеждане ли преводачката е допуснала и някои сурови и недостатъчно нюансирани изрази, в които се губи нужната действеност. Ще дам само няколко примера: „В коридорите нещо ковано гърмеше и тракаше и се чуваха високи офицерски заповеди. . .“ или: „Сух порив на вятъра притича по асфалтираната пътека, обрамчваща операта“, „Никола беше поразен от обстоятелството, че бойната картена дроб долиташе от време на време не само отпред, но и отляво.“ На две съседни страници се среща „от очите му изчезнаха зноят и школата“ и „две мрачни и знойни рози, утвърждаващи красотата“ и т. н. Това са дребни пропуски, но именно такива пропуски не бива да се допускат от добрите ни преводачи.

Доказателство за стремеж към все по-добър превод е и сполуката на Пенка Кънева със „Сърце“ на Иван Катаев. В рецензията си Ст. Василева точно е изтъкнала някои находки. Ето две от тях: „Пока что — кишка тонка, а там посмотрим“ — „Засага са ни къси ръцете, но сетне ще видим.“ Или: „Карман с одного угла оборван и висит собачьим ухом“ — „Джобът от едната страна се е отпрал и е клепнал като кучешко ухо.“ Но и Кънева е допуснала русизми, неточности — например при описанието на самолетите с двойни криле, прекалила е с употребата на „громол“, „громоля“, даже пише „громолява“, оставила е неотшлифовани изречения като „Керемидените покриви на къщите горяха сребристо. . .“, „Дефилето на улицата е цялото в сянка“, „В това време на следслужебно разотиване. . .“ и др.

С вешина, със стремеж да се уловят точни детайли, характерни изрази изтъкват и преводите на „Огненият знак на революцията“ на Бети Биджерано, на „Емигранти“ на София Бранц, на „Седемте смъртни гряха“ на Златко Стайков, като може да им се пожелае повече изобретателност, търсене на по-експресивна фраза.

Насърчение заслужава и все по-разширяващият се дял на художествено-публицистичните и документалните книги, на литературоведските сборници и изследвания. Варненското книгоиздателство „Г. Бакалов“ в поредицата си „Есета“ представи добър том на Александър Блок под заглавие „Душата на писателя“ в превод на Иван Николов и Мария Блажева. В поредицата „Размисли“ на „Народна култура“ достойно се наредиха „Монолог на стълбата“ от Василий Шукшин, превод на Весела Маринова, и „Талантът не е случайно чудо“ от Евгений Евтушенко, превод на Иван Николов. Специално вниманието заслужава откровената и искрена книга на известния поет и силен преводач от немски език Лев Гинзбург „Само моето сърце се разби“. Развиваната мисъл, остроумното и проникновено разкриване на творческата „святая святих“, изострената чувствителност и откровената изповедност характеризират книгите на тези изтънати майстори на словото, на изкуството. На три от книгите преводач е Иван Николов и струва ми се, че тук той най-добре е успял да покаже своите възможности на преводач, докато в поезията и прозата често се движи в сферата на сръчното версификаторство.

Имам определено възражение към начина, по който са представени цитатите в книгата на Гинзбург. За да проличат неговите открития, естествено е било преводите му на стиховете или на отделни изрази и думи да останат на руски, а под линия да се дадат на български. Това е поучителна творба-изповед и особено за един преводач тя би имала сериозно значение. Може да се помисли и за превода на заглавието — не е ли по-добро то при публикацията в сп. „Панорама“: „Разби се само моето сърце“, „моето“ внася известен отенък на арханизъм.

За пътя на твореца, за неговото изостанване и развитието разказва Кузма Петров-Водкин в автобиографичните си повести, издадени от „Народна култура“ под заглавие „Евклидово пространство“. Преводачът Иван Жечев сполучливо е предал наблюденията и самонаблюденията на изтъкнатия художник, някои негови тънки психологически внушения. Задълбочената аналитичност на Петров-Водкин липсва в „Моето възрастно детство“ на певицата и киноактрисата Людмила Гурченко, издание на „Христо Г. Данов“ — Пловдив, в задоволителен превод на Валентина Владимирова. Не знам защо тази книга е определена жанрово като „роман“ — това мога да си го обясня само с предпочитанието на голямата част от българските книжарки към романите, които смятат за единствено нужни на читателите и към тях проявяват благосклонност, като заявяват по-високи тиражи.

Иначе, ако книжарките и чиновниците над тях разбираха истинската стойност на някои други дялове и жанрове в литературата, нямаше да допуснат ниския тираж на редица солидни

теоретически трудове като издадените от издателство „Наука и изкуство“ „Въпроси на литературата и естетиката“ от М. Бахтин, сериозен превод на Надежда Чекарлиева и Димитър Киров, „Теоретически проблеми на социалистическия реализъм“ от изтъкнатия учен и отличен познавач на нашата литература акад. Дмитрий Ф. Марков, точен и убедителен превод на Любен Блажиев, и задълбочената и с богата теоретическа основа книга на Лидия Гинзбург „За лириката“, преведена от Иванка Добрева. Пример за пораснали възможности в подбора, в търсенето на силни и зрели литературоведски и културноисторически изследвания, тези творби издават и необходимостта от преводачи-специалисти на подобен род литература. Иначе ще се повтарят случаите с превода на такава първоразрядна книга като „За лириката“, в който са допуснати съществени слабости — и по отношение на компетентното представяне на справочния апарат, както и на превеждането на специфични думи и изрази. Например цитираните думи от стихове на поета Бенедиктов „безверен, видозвезден, волнотечен, натъпкател“ на руски имат доста различен смисъл и в отделния контекст играят строго определена роля: „безверец, видозвезден, волнотечност, нетоптател“. Или стихът „Облака/ На свежем небе вылеплены грубо“ е предаден: „Облаците са грубо налепени върху ясното небе“ и по този начин е убит поетическият смисъл. Неграмотно е името на френския поет Вийон да се изписва по руски — Вилон. Не бива да се превежда „Трилистник на съблазня“, а „Трилистник на съблазънта“. Непоследователност има и при превеждането на „слова-острия“ — на едно място е „думи-острия“, на друго: „думи-остриета“ и т. н. Във в. „Пулс“ слабостите на този превод бяха основателно критикувани от Н. Нанков.

Искам още веднъж да подчертая, че инициативата да се представи съветската литературоведска мисъл, както и есеистиката и публицистиката, е актуална, важна, тя трябва да се реализира с нужната култура, последователност и отговорност.

3.

Като обсъждаме преводите на руска и съветска проза през една изминала година, несъмнено ние търсим и завоеванията, и натрупания опит, отчитаме слабостите, пропуските, сочим перспективата. Тенденцията да се търси все по-хармонично съчетаване на класиката със съвременния литературен процес очертава назряла необходимост. Излизането на два тома от Събраните съчинения на Ф. М. Достоевски в нов превод е добър успех. Респектиращото име на гения обаче подсказва и нуждата от още по-ярък и убедителен подбор на автори и произведения. Ние трябва да държим сметка за водещото влияние на съветската книга, за широкия отзвук на нейната проблематика, образи, идеи. Въпросът за взаимното влияние на нашите братски литератури се свързва именно в аспекта на общите задачи да се пресъздаде пълнокръвно социалистическата действителност, да се изобрази положителният герой в нея. Например тематиката, свързана със съвременните научни открития, пресъздаването на личността на учения откриваме в последните книги на нашите писатели Павел Вежинов, на Андрей Гуляшки и в романите на Ал. Крон, на М. Анчаров. Интересната композиция на романа на Е. Евтушенко или стилът на Андрей Битов несъмнено ще се свържат с усилията на някои от нашите по-млади белетристи. Подобна съпоставка откроява цял възел от проблеми на нашите две литератури.

Първостепенен, водещ е и проблемът за постоянното обновяване на високото майсторство при превеждането от руски език, от езиците на съветските народи. В някои преводи започва да се усеща опасното присъствие на рутината, на доброто равнище на професионализма. Когато човек прочете наведнъж десетки преведени книги, неусетно го завладява чувството, че е попаднал в съвременен, спретнато подреден дом, в който няма уют, липсва интимност, топлина. Ето я барьерата, пред която ние ще се изправяме, ако не вземем мерки — добросъвестният, гладък, равен превод. Миналата година издава тази тенденция. Нужен е качествен преход към наистина съвременно равнище, към издигане на преводаческото изкуство до ярка идейно-естетическа зрелост, която постоянно да се обновява и обогатява. Нужно е, когато четем нов превод, да изпитваме възхищението на Томас Ман от превода на „Дон Кихот“: „Не мога да опиша възхищението си от превода на Лудвиг Тик, от този ведър и богато нюансиран немски език от класично-романтичната епоха — езика ни от

най-щастливия му период. Той предава по най-хубав начин великолепия хумористичен стил на творбата, който пак ме съблазнява да обявя хумора за най-съществения елемент на епоса, да почувствувам единството между тях, макар че тяхното отъждествяване не може да бъде обективно доказано.“

Постоянна трябва да бъде и грижата за изграждане личността на преводача, на неговия авторитет, на ясното му и безкомпромисно участие в съвременния превод. Крайно време е да виждаме повече преводачи с изграден профил, с повече етапни книги в тяхното утвърждаване. Занимава ме такава мисъл — не би ли било сериозно признание за един принос в националната преводаческа култура, ако по повод на свой юбилей наш преводач бъде представен с едно или две томчета от негови преводи, да се знае, че една повест, един роман се издават поради изключителната им художествена и преводаческа стойност. Имаме хубава библиотека „Български преводачи“ на „Народна култура“, в която се представят преводи на поезия. Може да се помисли и за представянето на преводачите на проза. Не робуваме ли на някои поостарели схващания в книгоиздаването на съветска или на друга чужда литература? Защо „Братя Карамазови“ да не се появи в нов превод до известния вече превод на Д. Подвързачов и С. Андреев с неговите приноси и качества, да се нареди наистина нов прочит на това безсмъртно произведение, прочит на преводач, който да отговаря на последната четвърт на XX век?

Но това изисква и повече целенасоченост, и по-малко пилеене на сили в случайни и прибрзани преводи. Тук е необходима и по-продължителна подготовка и организаторска работа на издателствата — при такава амбициозна и сериозна работа Издателство „Народна култура“ може наистина да намери по-ползотворен начин за използване на добрите преводачески сили. Наложително е някои известни произведения от класиката да се преведат отново и когато се издават съчинения или избрани творби на известен автор, да станат истинско духовно завоевание.

Щекотлив е и въпросът, защо намаля участието на писателите при превеждането на прозата. В миналото редица наши белеетристи бяха и преводачи. Докато при поетите тази традиция се запази, то почти не срещаме вече имената на наши писатели като преводачи, а това според мене е отстъпление от ярка и здрава позиция. Хубаво би било да се положат усилия за привличане на писатели, особено от по-младите, които да възвърнат някои от сполуките на миналото, да представят търсенията на своите колеги в областта на прозата.

Ще обърна внимание и на една неприемлива практика — редакторът да бъде рецензент на същата книга. А така е с „Бялата гвардия“ — Емилия Прохаскова, с „Безсъница“ — Иван Дойчинов, с „Личният живот на директора“ — Здравка Петрова е и редактор, и един от двамата рецензенти и т. н. Губи се ефективността, правят се пропуски, подценява се рецензентската работа, а тя може да бъде изключително полезна.

Има още редица проблеми, още важни нерешени въпроси — познати и нови, например предговорите, начинът, по който се представя един съветски автор, хаотично в различни издателства, случайността при избора на преводач и др. Не се съмнявам, че с общи усилия трябва да се потърси тяхното разрешение. Още в началото подчертах, че превеждането на литературата от великата страна на Ленин, на нейните творци е добило у нас не само признание, не само е изстрадана традиция, но е изпълнено и с богато художествено-естетическо съдържание, станало е съдба. Затова изисква и талант, и отговорност, и любов.